

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาในประเทศไทย มีโครงสร้างทางศาสนาที่ให้ความสำคัญแก่ศาสนบุคคลในการสืบทอดศาสนา โดยเฉพาะพระภิกษุและสามเณร ถือได้ว่าเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญงอกงามหรือประสบกับความเสื่อมสูญลงก่อนถึงเวลาอันควร

การบรรพชา-อุปสมบท เป็นพระภิกษุและสามเณรในพระพุทธศาสนา เป็นระบบหรือแนวทางที่สำคัญประการหนึ่งในการจะพัฒนาคนให้กลายเป็นบุคลากรที่ทรงคุณค่า สร้างคุณประโยชน์ให้แก่สังคมและพระพุทธศาสนาในอนาคต ดังที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน , (2542 : 46-67) ได้มีพระดำรัสว่า ธรรมเนียมการบวชเป็นการเปิดโอกาสให้กุลบุตรได้เข้ามาศึกษา เรียนรู้ และน้อมนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสุขสงบเย็นแก่ชีวิตของตนเอง และพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ, (2537 : 23-24) ก็ได้ชี้ให้เห็นว่า นอกจากการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิรูประบบการบรรพชาอุปสมบทแบบเดิม ๆ ซึ่งจะเน้นหนักในกลุ่มชนที่ผ่านโลก ผ่านชีวิตมาในระดับหนึ่งแล้ว พระองค์ยังเปิดกว้างให้เยาวชนได้มีโอกาสเข้ามาบรรพชาเป็นสามเณร เพื่อที่จะได้ใช้ระบบของการบรรพชาเป็นสามเณรนั้นฝึกฝนพัฒนาตนเองต่อไป ฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงถือว่าการบรรพชาเป็นสามเณรนั้นเป็นบูรพประโยชน์แห่งการอุปสมบท ซึ่งจะเป็จุดเริ่มต้นที่ดีของผู้ที่จะอุปสมบทเป็นพระภิกษุสืบต่อไป

นอกจากการบรรพชา - อุปสมบทจะมีส่วนช่วยเยาวชนให้ฝึกฝนพัฒนาตนเองแล้ว ยังมีความสำคัญต่อสังคมไทยและพระพุทธศาสนาในหลายด้านด้วยกัน เช่น ด้านการศึกษา ด้านคุณธรรมและจริยธรรม ด้านการพัฒนาจิตวิญญาณของประชาชน ด้านการพัฒนาวัด ด้านการอุปฐากพระภิกษุ และด้านการช่วยเหลือสังคม

พระภิกษุและสามเณรในสังคมไทยประจวบเหมาะในพุทธศาสนาที่จะช่วยพัฒนาทั้งบ้านและวัดให้เจริญก้าวหน้า กล่าวคือ ในสังคมของนักบวชสามเณรก็มีภาระที่จะต้องทำหน้าที่ของตนเองในฐานะศาสนทายาทผู้ทำหน้าที่สืบทอดอายุพระศาสนาในอนาคต จึงต้องพยายามศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยซึ่งเป็นหลักสูตรที่มหาเถรสมาคมได้จัดไว้โดยตรง คือ พระปริยัติธรรม แผนกบาลี และนักธรรม และการศึกษาวิทยาการสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในโลกปัจจุบัน เช่น วิทยาศาสตร์ ภาษาศาสตร์ สังคมศาสตร์ ครุศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งได้ดำเนินการจัดการศึกษา นอกจากนั้น พระภิกษุและสามเณรก็ต้องทำหน้าที่ในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา

แก่ประชาชนโดยทั่วไป โดยการบรรยายธรรมตามสถานศึกษาต่าง ๆ เช่น โรงเรียน ชุมชน หมู่บ้าน ต่าง ๆ ตามชนบท และการทำหน้าที่แสดงพระธรรมเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนภายในวัด เนื่องในโอกาสต่าง ๆ ขณะเดียวกันสามเณรก็ต้องทำหน้าที่เพื่อผู้อื่น ๆ เช่น การคอยรับใช้พระภิกษุ โดยการทำความสะอาดบริเวณวัด ถากหญ้า การซักจีวร การเช็ดถูกุฏิวิหาร การคอยประเคนสิ่งของต่าง ๆ แก่พระภิกษุ (พระมหาหรรษา นิธิบุญยากร, 2545 : 10-11)

การบวช หรือที่เรียกว่า **บวชเณร** ทางภาคเหนือเรียกว่า **การบวชลูกแก้ว** มีความสำคัญยิ่งต่อความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของล้านนา พิธีบวชเป็นสามเณรของล้านนาอดีตมักกระทำกันเป็นการใหญ่ ลูกแก้วจะได้รับการแต่งตั้งตัวเป็นเจ้าชายให้นั่งบนหลังม้าเพื่อเลียนแบบมหากิเณษกรรมณ์ของเจ้าชายสิทธัตถะ การนิยมนบวช ทำให้เกิดการสร้างวิหาร ซึ่งเป็นอาคารเพื่อทำกิจกรรมทางศาสนาทั่วไป รวมทั้งการบวชสามเณร ส่วนพระอุโบสถซึ่งใช้สำหรับการอุปสมบทเป็นพระภิกษุตามพระวินัยกลับเป็นอาคารที่มีความสำคัญเป็นอันดับสองหรือสามไป ส่วนในภาคกลางพระอุโบสถจะเป็นอาคารที่สำคัญและสง่างามที่สุด (แสง จันทรงาม, 2523:147)

การได้เป็นเจ้าภาพบวชเด็กให้เป็นสามเณร จึงถือกันว่าได้บุญมาก คนที่ไม่มีลูก หรือมีลูกแต่เป็นลูกผู้หญิงหมด จึงมักจะรับเป็นเจ้าภาพบวชให้แก่ลูกของคนอื่น ในคัมภีร์อานิสงส์บวชที่กล่าวถึงการบวช ว่าถ้าใครได้ให้ลูกตนไปบวชก็ดี หรือบวชลูกคนอื่นก็ดีจะมีอานิสงส์มาก ในพระธรรมเทศนาอานิสงส์บวชของชาวล้านนากล่าวไว้ว่า บิดามารดาหากได้บวชลูกของตนเป็นสามเณรจะได้อานิสงส์ 4 กัปป์ ถ้าบวชเป็นพระจะได้อานิสงส์ 8 กัปป์ นอกจากนี้ ค่านิยมในการเลือกคู่ครองของหญิงสาวในสังคมล้านนาแต่เดิมนั้น มักนิยมเลือกผู้ชายที่เคยบวชเรียนมาแล้ว ดังจะเห็นได้จากคำพังเพยที่กล่าวไว้ว่า “**คันบ่ได้พื๋นน้อยขอห้อยพื๋นนาน ถ้าคนคิบคนคานมาพาน จะเอาดินตั้งหน้า**” ซึ่งแปลว่าหากหญิงสาวไม่ได้คนที่สักขะเป็นสามเณรมาเป็นคนรัก ก็จะขอเอาทิด (สีกจากความเป็นพระ) หากคนที่ไม่เคยบวชก่อนมาหาแล้วก็จะเอาเท้าถีบหน้า ทั้งนี้เพราะมีความเชื่อว่าผู้ที่บวชเรียนมาแล้วย่อมได้รับการฝึกอบรมศีลธรรมจรรยาจากวัดมาแล้ว ซึ่งถือว่าเป็น **คนสุก** สามารถเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดีได้ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ, 2542 : 3323-3324)

เพราะเหตุนี้ ประเพณีที่สืบทอดกันมาว่าเด็กชายต้องมีโอกาสได้บรรพชาเป็นสามเณร หรือเรียกว่าการบวชเรียน โดยเฉพาะการศึกษาเพื่ออ่านออกเขียนได้ จึงมีความสำคัญต่อการศึกษาของเยาวชนตั้งแต่ระดับพื้นฐาน โดยเริ่มจากเป็นศิษย์วัดและเป็นสามเณร นอกจากนี้จุดหมายของการบวชยังสัมพันธ์กับความเชื่อถือว่า การบวชเณรเป็นการทดแทนคุณของมารดา และการอุปสมบทเป็นการทดแทนคุณของบิดา ดังนั้นการบวชจึงเป็นประเพณีที่เปิดโอกาสให้คนได้สร้างบุญกุศลแก่ตนเองและบิดามารดา หรือบุพการี (ไข่มุก อุทยาวิลี, 2537 : 141 – 294)

แต่ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา จำนวนพระภิกษุและสามเณรได้ลดลงเป็นลำดับ ดังนี้

ตารางที่ 1 สถิติจำนวนของสามเณรในจังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2544 – 2548 ของ สำนักงานเจ้าคณะ
จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ.	จำนวนวัด	จำนวนภิกษุ	จำนวนสามเณร
2544	1,507	4,458	6,707
2545	1,515	4,313	6,295
2546	1,518	4,215	6,109
2547	1,528	4,530	5,709
2548	1,539	4,457	5,728

ตารางที่ 2 สถิติจำนวนสามเณรที่เข้ารับการศึกษานในโรงเรียนพระปริยัติธรรม (แผนกสามัญ) ใน
เขตอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ ช่วงเวลา 2542 – 2546

ปี พ.ศ.	จำนวน/รูป	ภูมิลำเนา	
		เชียงใหม่	อื่น ๆ
2542	2,970	2,079	891
2543	3,062	1,990	1,072
2544	3,003	1,351	1,652
2545	2,905	1,017	1,888
2546	2,888	789	2,099

ตารางที่ 3 สถิติจำนวนพระภิกษุและสามเณรที่เข้ารับการศึกษาระดับอุดมศึกษาในสถาบัน
การศึกษาของสงฆ์ ในจังหวัดเชียงใหม่ ช่วงเวลา 2544 – 2547 ดังนี้

สถาบัน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา			มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่		
	จำนวนรวม	ภูมิลำเนา		จำนวนรวม	ภูมิลำเนา	
พ.ศ.	(รูป)	เชียงใหม่	อื่น ๆ	(รูป)	เชียงใหม่	อื่น ๆ
2544	90	37	53	140	47	93
2545	100	39	61	135	35	100
2546	103	41	62	130	31	99
2547	118	45	73	125	48	77

เมื่อพิจารณาจากตารางที่ 1 จะพบว่าจำนวนของพระภิกษุและสามเณรในช่วงระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมาลดลงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่เมื่อพิจารณาจากตารางที่ 2 และ 3 จะพบว่าพระภิกษุและสามเณรที่เป็นคนเชียงใหม่ลดลงเป็นอย่างมาก และมีพระภิกษุและสามเณรจากภูมิลำเนาอื่นเข้ามาอยู่ในเชียงใหม่เพิ่มขึ้น

จากการที่พระภิกษุและสามเณรที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ลดลงอย่างต่อเนื่อง ทำให้คณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ และองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องวิตกกังวลเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างมาก จึงพยายามที่จะหาสาเหตุของการลดลงของพระภิกษุและสามเณรในจังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยเห็นว่า การวิจัยในเรื่องนี้จะเป็นประโยชน์กับคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่และองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง และโดยเฉพาะกับพระพุทธศาสนาโดยรวม

ประเด็นของคำว่าวิกฤต ที่เกิดขึ้นจากการลดลงของพระภิกษุและสามเณรในจังหวัดเชียงใหม่ในที่นี้ เกิดจากสภาพการเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณด้านจำนวนที่ลดลง ซึ่งมาจากปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทำให้จำนวนของพระภิกษุและสามเณรลดลงในท้องที่ใดท้องที่หนึ่ง และในช่วงระยะเวลาที่ทำการศึกษาเป็นเช่นนั้น และเพื่อสามารถสรุปผลและคาดการณ์ รวมถึงให้สาเหตุ ผลกระทบ และแนวทางแก้ไขต่อไป

จากการศึกษาเบื้องต้น ผู้วิจัยได้พบว่าสาเหตุของการลดลงของพระภิกษุและสามเณรในจังหวัดเชียงใหม่ มีสาเหตุมาจาก

1. การจัดการศึกษาภาคบังคับ 12 ปี คือ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ภายใต้กรอบของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 10 ได้บัญญัติเรื่องสิทธิในการรับการศึกษาไว้ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย” และมาตรา 16 ได้กำหนดว่า “ให้มีการศึกษาภาคบังคับจำนวน 9 ปี โดยให้เด็กซึ่งมีอายุย่างเข้าปีที่ 7 เข้าเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจนอายุย่างเข้าปีที่ 16 เว้นแต่สอบได้ชั้นปีที่เก้าของการศึกษาภาคบังคับ หลักเกณฑ์และวิธีการนับอายุให้เป็นไปตามกฎกระทรวง” (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ฉบับกฎหมาย, 2542 : 1-4) เท่ากับว่าพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว ทำให้เยาวชนมีโอกาที่จะได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานมากขึ้น และไม่สนใจที่จะบวชเพื่อเรียนอีกต่อไป

2. ค่านิยมในการบรรพชา-อุปสมบทเป็นพระภิกษุและสามเณรเปลี่ยนไป คือ จากเดิมมุ่งเน้นให้ผู้บรรพชาอุปสมบทฝึกฝนพัฒนาตนเอง เพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์อย่างสิ้นเชิงจนสามารถบรรลุพระนิพพาน (แสวง อุดมศรี, 2534 : 399) แต่เมื่อถึงจุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย จุดประสงค์ในเชิงอุดมคติที่เกี่ยวข้องกับการบวชเป็นสามเณรนั้น ก็จำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนตามกระแสสังคมที่กำลังเปลี่ยนไป (พระธรรมปิฎก, 2542 : 8-16) เช่นกันกับค่านิยมของท้องถิ่นในการ

บวชสามเณร หรือที่เรียกว่า การบวชลูกแก้ว ที่พบว่าค่านิยมดังกล่าวกำลังลดลง จากการผสมกลมกลืนทางโครงสร้างของสังคมเมืองและวิถีชีวิตแบบหลากหลายจากคนต่างถิ่น รวมถึงการรับเอาค่านิยมทางตะวันตกเข้ามาในระบบคิดของการดำรงชีวิตในปัจจุบันมากขึ้น

ผลจากการลดลงของพระภิกษุและสามเณรในจังหวัดเชียงใหม่ในช่วงระยะที่ผ่านมา ก่อให้เกิดวิกฤตขึ้นในพระพุทธศาสนา ทำให้วัดต่าง ๆ ขาดพระภิกษุและสามเณรเป็นจำนวนมาก บางวัดมีพระภิกษุอยู่เพียงรูปเดียว เมื่อต้องไปกิจนิมนต์นอกวัด ต้องให้อุบาสกมาดูแลวัดแทน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบผลกระทบที่สำคัญเป็นอย่างมากต่อพระพุทธศาสนา คือ

1. การขาดสามเณรเพื่อทำหน้าที่ในการอุปฐาก การทำหน้าที่การอุปฐากของสามเณร เป็นสิ่งที่สามเณรพึงกระทำแก่พระอุปัชฌาย์และพระภิกษุ ซึ่งหากพิจารณาแล้วพบว่าหน้าที่ดังกล่าวมีส่วนสำคัญที่จะทำให้สามเณรได้สามารถฝึกฝนตนเองในด้านความอดทน ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ต่อครูอาจารย์และต่อพระพุทธศาสนา รวมถึงเพื่อได้รับการขัดเกลาที่ดีในฐานะเยาวชนและผู้สืบต่อพระศาสนา

2. การขาดศาสนทายาท เมื่อจำนวนของผู้เข้ามาบรรพชา-อุปสมบทเป็นพระภิกษุและสามเณรลดลง ทำให้มีศาสนทายาทที่จะสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาลดลงไปด้วย อันจะเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเสื่อมสูญไปโดยเร็ว

การศึกษาดังกล่าวเป็นเพียงการศึกษาเบื้องต้นของผู้วิจัย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาให้ละเอียด เพื่อจะได้เป็นประโยชน์แก่คณะสงฆ์และองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง และนำไปเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่อไป

1.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.2.1 ความสำคัญของการบวช

การบวชในพระพุทธศาสนามีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว โดยในตอนแรกนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงประกอบพิธีบวชเอง เรียกว่า **เอหิภิกขุอุปสัมปทา** ต่อมาเมื่อมีผู้เลื่อมใสและต้องการบวชในพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น จึงไม่สามารถใช้การบวชแบบ เอหิภิกขุอุปสัมปทาได้ พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้สาวกบวชให้กุลบุตรแทนพระองค์ได้ เรียกวิธีบวชแบบนี้ว่า **ติสรณคมนุปสัมปทา** แต่ภายหลังเมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองขึ้นกว่าเดิมมาก พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ประกอบพิธีบวชโดยมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของสงฆ์ทำการพิจารณา ซึ่งวิธีการนี้เป็นวิธีที่ใช้สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน เรียกว่า **ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา**

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การบวชในพระพุทธศาสนาตั้งแต่พุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ได้มีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปบ้างเพื่อความเหมาะสม สอดคล้อง และผสมกลมกลืนกับ

ขนบธรรมเนียม ประเพณี สภาพสังคม และสภาพเศรษฐกิจต่าง ๆ ในแต่ละสมัย แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างเกี่ยวกับแนวความคิด ความเชื่อ และวิธีการปฏิบัติทางการบวช ในพุทธศาสนา แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงอนุรักษ์และยึดถืออยู่ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ก็คือคำสอนหลักซึ่งเป็นสาระหรือเนื้อแท้ของหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนาต่าง ๆ

กรณีตัวอย่างของการศึกษาความสำคัญของการบวชในพุทธศาสนาที่มีผลต่อสังคมไทย ในปัจจุบัน ซึ่งได้ศึกษาจากสภาพสังคมที่ต่างกัน คือ กรุงเทพมหานคร และสุพรรณบุรี ว่าส่วนใหญ่ มีความเข้าใจในเรื่องความสำคัญของการบวชที่สอดคล้องกับหลักคำสอนของพุทธศาสนาและมองเห็นถึงความสำคัญของการบวชว่า การบวชเป็นเรื่องที่มีความสำคัญทั้งต่อตัวผู้บวชเอง คือ การบวชเป็นการตอบแทนบุญคุณของบิดามารดาและผู้มีพระคุณ ทั้งยังทำให้ผู้บวชได้มีโอกาสศึกษาพระธรรมวินัยอย่างเต็มที่และสามารถนำพระธรรมวินัยต่าง ๆ เหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ และยังช่วยสร้างนิสัยในทางที่ดีงามให้แก่ผู้บวชอีกด้วย นอกจากนี้ การบวชยังมีความสำคัญต่อพระศาสนา คือ การบวชทำให้มีพระภิกษุสืบทอดพระศาสนา ทำให้พุทธศาสดารองอยู่ได้จนถึงทุกวันนี้ สำหรับเหตุจูงใจ พระภิกษุทั้งในจังหวัดกรุงเทพมหานครและในจังหวัดสุพรรณบุรี เลือกจัดอันดับก่อนหลังตามเหตุผลที่แท้จริง และสำคัญที่สุด 3 อันดับ โดยเลือกจัดอันดับได้เหมือนกันทั้ง 3 อันดับ คือ เหตุผลที่สำคัญที่สุดที่ทำให้บวชก็คือ เพื่อทดแทนพระคุณบิดามารดา และผู้มีพระคุณ เหตุผลที่สำคัญรองมาก็คือเพื่อจะได้มีโอกาสศึกษาหลักธรรมต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งและเหตุผลสุดท้ายคือ เพื่อมุ่งหวังการพ้นทุกข์และกำจัดกองกิเลสทั้งปวง ในเรื่องของการจัดพิธีบวชและค่าใช้จ่าย ในจังหวัดกรุงเทพมหานครจะจัดไปตามขั้นตอนพุทธบัญญัติ ทำให้เสียค่าใช้จ่ายไม่มากนัก ต่างกับจังหวัดสุพรรณบุรีที่นอกจากจัดตามขั้นตอนพุทธบัญญัติแล้ว ยังเป็นไปตามขั้นตอนของประเพณีนิยมของคนในสังคม ที่มีเพิ่มเติมขึ้นในภายหลัง เช่น การทำขวัญนาค การจัดขบวนแห่นาค การจัดงานมหรสพและงานเลี้ยงฉลองต่าง ๆ เป็นต้น ทำให้เสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก (สุนทรียา สุนทรวิภาต, 2529 : ก-ข) จะเห็นได้ว่างานวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงวัตถุประสงค์และพิธีการบวชที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมท้องถิ่นและยุคสมัย

1.2.2 การลดลงของพระภิกษุและสามเณร

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระราชวรมนี ได้ชี้ให้เห็นถึงความเป็นจริงว่าพระสงฆ์ในระดับผู้นำนั้น พยายามที่จะรักษาระบบ และรูปแบบเก่า ๆ บางสิ่งมากเกินไป ซึ่งนั่นดังกล่าวนั้น ถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้พระสงฆ์เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่การพัฒนาที่ช้ามาก (พระราชวรมนี, 2529 : 45-46) เช่นกันกับศาสตราจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้วิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ที่กำลังเปลี่ยนไปในลักษณะที่คล้ายคลึงกับพระราชวรมนี (ประยุทธ์

ปยุตโต) ว่าในขณะที่สังคมกำลังเปลี่ยนไป การบริการแก่สังคมของพระสงฆ์กลับมุ่งเน้นที่การรักษา รูปแบบและพิธีกรรมเดิม ๆ เช่นการสวดศพ การสวดมนต์ขึ้นบ้านใหม่ นอกจากนั้น ยังพยายามที่จะให้ความสำคัญแก่วัตถุมงคลจนเกินความจำเป็น มีพระสงฆ์จำนวนน้อยเหลือเกินที่ปรับเปลี่ยนบทบาทในการให้บริการแก่สังคมในรูปแบบใหม่ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543 : 93-97) สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ก็ได้ออกมาชี้ให้เห็นถึงประเด็นดังกล่าวเช่นกันว่าภิกษุสงฆ์ คือ สมณะผู้สงบเรียบง่าย แต่ปัจจุบันนี้กลับกลายเป็นพราหมณ์ ฉัน สวด เทศน์ และถ้าเผื่อมีอาชีพพิเศษในทางไสยเวทวิทยาก็ยิ่งดังมากขึ้น (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2542 : 58-63)

ขณะเดียวกันพระไพศาล วิสาโล ก็ได้ให้มุมมองเกี่ยวกับบทบาทของพระภิกษุและสามเณรในสังคมปัจจุบัน ที่ทำให้เกิดกระแสแห่งศรัทธาที่แปรเปลี่ยนไปของพุทธบริษัทที่มีต่อผู้สืบทอดพระศาสนา ว่าการที่ผู้คนปัจจุบันศรัทธาในสถาบันสงฆ์น้อยลง แต่หันไปให้ความสนใจพระเป็นรูป ๆ แทนย่อมมีผลให้สถาบันสงฆ์หรือพระสงฆ์โดยทั่วไปมีอิทธิพลต่อสังคมน้อยลงไป แม้กระทั่งในเรื่องหลักธรรมคำสอนหรือการศึกษาทางพุทธศาสนา อันเป็นเรื่องที่พระน่าจะเชี่ยวชาญหรืออยู่ในความรับผิดชอบของพระสงฆ์โดยตรง ก็ปรากฏว่าคนหันไปพึ่งพาพระน้อยลง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง พระกำลังจะมีความสำคัญน้อยลงในฐานะที่เป็นแหล่งความรู้ทางธรรม แม้แต่การเป็น “เนื่อนาบุญ” หรือเป็น “ตัวกลาง” ระหว่างฆราวาสกับบุญกุศลก็มีแนวโน้มลดลงด้วย (พระไพศาล วิสาโล, 2546 : 176-178)

กรณีตัวอย่างการนำเสนอประเด็นปัญหาและบทบาทพระสงฆ์ปัจจุบันผ่านงานวิทยานิพนธ์ เพื่อสะท้อนสภาพปัญหา เช่น เรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในกระแสการเปลี่ยนแปลง ว่า

1. พระสงฆ์ในกระแสการเปลี่ยนแปลงมีบทบาทหลายด้าน ได้แก่

- ด้านการปกครองบริหารตน
- ด้านการเผยแผ่ศาสนาด้วยวิธีการต่าง ๆ
- ด้านให้การศึกษาทั้งพระสงฆ์ สามเณร และประชาชน
- ด้านสาธารณูปการ การบำรุงวัด
- ด้านสาธารณะสงเคราะห์แก่ประชาชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

2. บทบาทที่เอื้อต่อรัฐในการปกครอง เป็นเครื่องมือของรัฐ รับนโยบายของรัฐในการสั่งสอนให้ประชาชนไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ซึ่งมีผลให้พระสงฆ์ได้รับผลตอบแทนด้านลาภสักการะ เช่น ตำแหน่ง และวัตถุต่าง ๆ

3. เจอนไขปัจจัยที่ทำให้บทบาทพระสงฆ์เปลี่ยนแปลงมาจาก 2 ด้าน คือ

- ปัจจัยภายนอก คือ พระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทเพราะชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ด้านสื่อสารมวลชน ค่านิยม ด้านความเชื่อดั้งเดิม รวมถึงการแทรกแซงของรัฐ นักการเมือง นักธุรกิจเอกชน

- ปัจจัยภายใน คือ พระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทเพราะปัจจัยของพระสงฆ์เอง เช่น การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาของพระสงฆ์ กฎหมายคณะสงฆ์ การประชุมพระสังฆาธิการ และทัศนคติของพระสงฆ์ที่ได้รับการกล่อมเกลามาอย่างยาวนาน (จรินทร์ ยังสังข์, 2540 : ก-ข)

นอกจากนี้ ยังมีงานศึกษาที่น่าสนใจปัญหาของผู้ที่จะเป็นเหล้ากอของสมณะ ที่เรียกว่า สามเณร เรื่อง สถานภาพ บทบาท และปัญหาของสามเณรในสังคมไทย โดยสุนทร บุญสถิต (2543 : 47) ว่าสามเณรมีสถานภาพที่ด้อยกว่าภิกษุ เนื่องจากในที่สุดสามเณรต้องอุปสมบทเป็นภิกษุในเวลาต่อมา ในสมัยพุทธกาล ปัญหาข้อด้อยทางสถานภาพของสามเณร ได้รับการแก้ไขโดยบทพุทธบัญญัติ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำของเหล่าพุทธบริษัทในการยกย่องเชิดชูเกียรติสามเณร ทรงประทานการอุปสมบทแก่สามเณรมีอายุอย่างน้อยแต่สามารถบรรลุนุคุณธรรมพิเศษ นับแต่สมัยหลังพุทธกาลเรื่อยมาจนกระทั่งพระพุทธศาสนาได้แพร่เข้ามายังดินแดนสุวรรณภูมิซึ่งรวมถึงประเทศไทยในปัจจุบันด้วย สถาบันพระมหากษัตริย์ได้เข้ามามีส่วนในการยกย่องสถานภาพและบทบาทของสามเณรเพิ่มมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชโอรสผนวชเป็นสามเณร ทรงถวายการอุปถัมภ์แก่สามเณรที่มีความรู้ในปริยัติธรรมเป็นพิเศษ ประชาชนชาวไทยนิยมให้บุตรหลานบวชเรียนเป็นสามเณรในวัด จนกลายเป็นประเพณีการบวชเรียนในที่สุด ผลของการบวชเรียนตั้งแต่เป็นสามเณรนี้เอง ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองคู่กับสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และจากการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติที่ดีต่อการบวชเรียน ปัญหาการลดจำนวนลงของสามเณรไทยในปัจจุบัน มีสาเหตุจากการไม่นิยมส่งเสริมให้บุตรหลานบวชเรียนเป็นสามเณรของกลุ่มชาวพุทธที่มีความพร้อมด้านฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม สำหรับกลุ่มชาวพุทธที่มีแนวโน้มส่งเสริมให้บุตรหลานบวชเรียนเป็นสามเณรมากที่สุด ก็คือ กลุ่มชาวพุทธที่ประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและปัญหาทางสังคม ในครอบครัวที่หัวหน้าครอบครัวมีสถานภาพเป็นหม้าย หย่าร้าง หรือเป็นผู้ปกครองของเด็กชายที่บิดามารดาเสียชีวิตหรือหย่าร้าง และในประเด็นเดียวกันนี้ พระมหาหรรษา นิธิบุญยากร (2545 : 120-125) ได้นำเสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง วิภวพุทธศาสนา : ศึกษากรณีการบวชเป็นสามเณรในประเทศไทย (2523 – 2543) ที่ว่าสามเณรเป็นนักบวชที่ได้ผ่านกระบวนการของการบวชเข้ามาเพื่อทำหน้าที่สำคัญ คือ สืบต่อและดำรงรักษาพระพุทธศาสนาเพราะมีสถานะเป็นผู้รับการบ่มเพาะคุณธรรมและจริยธรรมต่าง ๆ เพื่อเตรียมอุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่อมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ สามเณรจึงเป็นเหล้ากอของสมณะ

ซึ่งหมายถึงเหล่ากอของบุคคลผู้เพียบพร้อมไปด้วยองค์ความรู้ประสบการณ์สอดคล้องกับพฤติกรรมของตน ทั้งการคิด การพูด และการกระทำ อันจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการทำหน้าที่เป็นศาสนทายาทที่สำคัญ ในการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยาวนานต่อไปและการที่พระพุทธศาสนาได้เปิดโอกาสให้เยาวชนซึ่งมีอายุไม่เกิน 20 ปีบวชเป็นสามเณร ถือได้ว่าเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้กลายเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่า ในการสร้างคุณประโยชน์ให้แก่สังคมและพระพุทธศาสนาในอนาคต การบวชสามเณรนอกจากจะช่วยในเด็กและเยาวชนได้เข้ามาพัฒนาตนเองแล้ว ยังมีความสำคัญต่อสังคมไทย และพระพุทธศาสนาในหลายด้านด้วยกัน เช่น ด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ และด้านคุณธรรม

ในระหว่าง ปี พ.ศ. 2523 – 2543 ได้มีปรากฏการณ์และวิกฤตการณ์เกิดขึ้นในสังคมไทยหลายด้านด้วยกันที่ก่อให้เกิดปัญหาแก่พระภิกษุและสามเณรในสังคมไทยไม่สามารถปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง เช่น

- 1) ปัญหาด้านเศรษฐกิจที่กระทบต่อการดำรงชีพ และการดำเนินชีวิต
- 2) ปัญหาด้านสังคมที่พุทธบริษัทบางกลุ่มไม่เข้าใจในบทบาทและสถานภาพของสามเณร
- 3) ปัญหาด้านการเมืองที่รัฐพยายามจะจัดการศึกษาภาคบังคับ 12 ปี
- 4) ปัญหาด้านการบริหารและจัดการของคณะสงฆ์

ประเด็นปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นสถานภาพและการลดจำนวนลงของศาสนทายาทในอนาคตได้ชัดเจน เช่นงานการศึกษา เมื่อ ปี พ.ศ. 2537 ของพระปริชา บุญรอด (2537 : บทคัดย่อ) เรื่อง แนวโน้มการลาสิกขาของพระสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเปรียญและพระนิสิต/นักศึกษามหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่ว่าปัจจัยทั้งหมดที่ทำการศึกษามีความสัมพันธ์กับแนวโน้มการลาสิกขาของพระสงฆ์อย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งได้แก่ วัตถุประสงค์ในการบวช ระยะเวลาในการบวช ระดับการศึกษา ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ระบบการศึกษา ความเคร่งครัดของการควบคุม เกียรติภูมิแห่งตน แนวโน้มการลาสิกขาของเพื่อนสนิท ความเสียเปรียบสัมพันธ์ ความสำเร็จ ความแปลกแยกจากตนเอง และความขัดแย้งในบทบาท พบว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับแนวโน้มการลาสิกขาของพระสงฆ์อย่างแท้จริงมี 4 ตัวแปร คือความเคร่งครัดของการควบคุม แนวโน้มการลาสิกขาของเพื่อนสนิท ระยะเวลาในการบวช และเกียรติภูมิแห่งตน

งานวิทยานิพนธ์ของเวทย์ บุญคุ้ม (2543 : บทคัดย่อ) เรื่อง เหตุผลการตัดสินใจเลือกระหว่างดำรงสมณเพศกับการลาสิกขาของนิสิตชั้นปีที่ 4 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้สะท้อนให้เห็นเหตุผลของการตัดสินใจของพระนิสิต 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ตัดสินใจเลือกดำรงสมณเพศ กับกลุ่มที่ตัดสินใจเลือกลาสิกขา มีลำดับความสำคัญของเหตุผลไม่แตกต่างกัน แต่เมื่อ

พิจารณาเป็นรายข้อแล้ว พบว่า มีลำดับเหตุผลแตกต่างกัน เหตุผลข้อย่อย 3 ลำดับแรกของกลุ่มเลือก ดำรงสมณเพศ คือ เป็นงานที่เหมาะสมกับอุปนิสัยและบุคลิกภาพของตน, มีโอกาสทำคุณประโยชน์ให้กับประเทศชาติ, เป็นอาชีพที่สามารถจะดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข กลุ่มที่ตัดสินใจเลือกลาสิกขา มีลำดับความสำคัญของเหตุผลข้อย่อย 3 ลำดับแรก คือ เป็นงานที่สามารถพัฒนาตนเองให้มีความก้าวหน้าได้ตามแผน, เป็นอาชีพที่สามารถจะดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข, เป็นงานที่เหมาะสมกับอุปนิสัยและบุคลิกภาพของตน

จากการที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ได้จัดสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง วิกฤตพุทธศาสนาในสยาม โดยผู้ทรงคุณวุฒิทั้งฆราวาสและพระสงฆ์หลายท่านมาเป็นวิทยากรเพื่อระดมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักคำสอนและแนวปฏิบัติในพุทธศาสนา การปกครองสงฆ์และบทบาทของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน หลายท่านยอมรับว่าสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการปกครองของคณะสงฆ์และทางการศึกษาของรัฐ ในระยะเวลาที่ผ่านมา ทำให้เกิดทางเลือกของสังคมใหม่ที่เกิดขึ้นแก่ผู้สืบทอดการพระศาสนา (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2542) พระภิกษุสงฆ์ที่บวชระยะยาวเป็นผู้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนาในประเทศไทยปัจจุบัน ส่วนใหญ่มาจากผู้ที่บวชตั้งแต่อายุยังน้อย บวชเป็นสามเณร ศึกษาพระปริยัติธรรม มีความซาบซึ้งในคำสอน เมื่อสำเร็จการศึกษาในชั้นต่าง ๆ แล้วก็ไม่ได้ลาสิกขา บวชต่อเนื่องเรื่อยมา แต่ปัจจุบันเมื่อทางราชการปรับการศึกษาภาคบังคับถึงชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และมีนโยบายปรับจนถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย ในอนาคตอันใกล้ผู้สำเร็จการศึกษาภาคบังคับนี้ ก็จะมีอายุเกิน 15 ปี เป็นผู้ใหญ่พอจะไปทำงานยังที่ต่าง ๆ ได้ ผู้ที่จะมาบวชเป็นสามเณรก็จะลดน้อยลงอย่างมาก ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาการขาดแคลนศาสนทายาทอย่างมากในระยะยาว มีบางท่านก็มองอีกมุมว่า จะเป็นผลดีที่ทางคณะสงฆ์จะได้ไม่ต้องทำหน้าที่สังคมสงเคราะห์ อุปถัมภ์ให้การปริกษาแก่เด็กในชนบทที่ฐานะยากจนขาดโอกาสทางการศึกษา จึงต้องมาบวชเป็นสามเณรอีก

หากผู้มาบวชจะเป็นผู้มีศรัทธาจริง ๆ จะทำให้การอบรมเป็นไปได้อย่างเต็มที่ เมื่อเรียนจบแล้วโอกาสลาสิกขาก็น้อยลง แต่ปัญหาใหญ่ก็คือว่า ทางคณะสงฆ์เองมีความพร้อมในการอบรมสั่งสอนประชาชนจนทำให้ประชาชนเกิดศรัทธาออกบวชเป็นจำนวนมากพอที่จะรักษาวัด รักษาศีลธรรมของประชาชน รักษาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงได้แล้วหรือยัง (โครงการวิถีทรรศน์, 2542 : สรุป)

ปัญหาของการลดลงของศาสนทายาท พระธรรมปิฎก (2545 : 108) ก็ได้ให้ความเห็นเช่นกันว่าพระศาสนาจะอยู่ได้ต้องมีศาสนทายาท ที่ผ่านมามีเมืองไทยเราเพราะเป็นประเทศพุทธศาสนา โดยมากเราได้ศาสนทายาทจากการให้ลูกหลานบวชเรียนกันมา ดังที่ได้มีประเพณีการบวชเรียน อย่างน้อยบวชเมื่ออายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ แต่ก่อนนี้ทุกคนบวชแล้วก็บอกว่าบวชตามบุญ

บารมี อยู่ได้เท่าไรก็เท่านั้น บางคนบวชพรรษาเดียวสัก บางคนยังมีศรัทธาก็บวชต่อ 1 ปี 2 ปี บางรูปก็ยึดไปเรื่อย ๆ ตลอดชีวิต และยิ่งขยายการศึกษาออกไป ตอนนี้เณรแทบไม่มีแล้ว ก็ต้องอาศัยเณร บวชภาคฤดูร้อน ซึ่งบางแห่งท่านยังเอามาเชื่อมกับประเพณีการรักษาพระศาสนาได้ นอกจากการ จัดอย่างนี้แล้ว แทบไม่มีเณรบวช เมื่อไม่มีเณรบวชก็ไม่มีการศึกษาเล่าเรียน คนที่เริ่มต้นด้วยการ บวชเป็นพระเรียนนั้นมีจำนวนน้อย เพราะฉะนั้นการศึกษาปริยัติธรรมจึงเสื่อมโทรมลงไป ศาสนา ทายาทก็ขาดแคลน

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต, 2547 : 68) อธิการบดีมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวว่า เหตุผลหนึ่งที่ทำให้สาสทายาทลดลง คือ พระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติฉบับปัจจุบัน ส่งผลกระทบโดยตรงต่อจำนวนผู้เข้ามาบวชเป็นสามเณร เพราะการขยาย โอกาส ทางการศึกษาภาคบังคับ 12 ปี ตั้งแต่ ป.1 – ม.6 กว่าเด็กจะเรียนจบ ม.6 จะมีอายุเฉลี่ย 18 ปี วัยรุ่นที่มีอายุขนาดนี้มักสนใจ ที่จะเรียนต่อในมหาวิทยาลัย หรือ ประกอบอาชีพมากกว่า คิดจะบวช เป็นสามเณร ดังนั้น เมื่อไรรัฐสามารถจัดการศึกษาภาคพื้นฐานแบบให้เปล่าได้ทั่วประเทศ จำนวน ผู้บวชเรียนเป็นสามเณรก็จะลดน้อยลงอย่างมาก

1.2.3 สถาบันสงฆ์กับการปกครองและการศึกษาในสังคมล้านนา

ในการศึกษาลักษณะสังคมของอาณาจักรล้านนา โดย ยูพิน เข้มมุกด์ (2531: สรุป) พบว่า อาณาจักรล้านนาเป็นสังคมพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทที่ประกอบไปด้วยชนชั้นหรือกลุ่มคนต่าง ๆ บทบาทและสถานภาพของสถาบันสงฆ์ คือ การประสานความกลมกลืนและประนีประนอมข้อ ขัดแย้งต่าง ๆ ในสังคม ขณะเดียวกันคณะสงฆ์ก็ได้ใช้ศาสนาช่วยในการกำหนดโครงสร้างทาง สังคม ระเบียบชีวิต ระบบความคิด ความเชื่อ พิธีกรรม จนกลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรม

การจัดการศึกษาที่มีศิษย์วัด หรือที่เรียกว่า ขะโยม ในระบบการศึกษา เพื่อเตรียมพร้อม และขัดเกลาตนเองในการบวชเป็นสามเณร (พระ) และพระภิกษุ (ตุ้) รวมถึงคำว่า **ครูบา** ที่ได้รับการ ยกย่อง หรือที่มีความรู้ความสามารถด้านการศึกษาและการเผยแผ่เพื่อเป็นการสืบต่ออายุ พระพุทธศาสนา การธำรงไว้ซึ่งการรักษาประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อท้องถิ่น ที่มีต่อการ ดำรงวิถีชีวิตของคนล้านนา และเพื่อแสดงให้เห็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมทางการศึกษาที่ชัดเจน ของท้องถิ่นล้านนาในอดีต

วัฒนธรรมและความเชื่อของการบวช หรือที่เรียกว่า **บวชเณร** ทางภาคเหนือเรียกว่า การบวชลูกแก้ว มีความสำคัญยิ่งต่อความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของล้านนา โดยได้รับอิทธิพล ของพม่า หลังจากตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า 200 ปี ว่าพิธีบวชเป็นสามเณรของล้านนาใน อดีต มักกระทำกันเป็นการใหญ่ นาคสามเณรจะได้รับการแต่งตัวเป็นเจ้าชาย ให้นั่งบนหลังม้าเพื่อ

เลียนแบบมหานิษกรรมของเจ้าชายสิทธิดะ การนิยมนบวช ทำให้เกิดการสร้างวิหาร ซึ่งเป็นอาคารเพื่อทำกิจกรรมทางศาสนาทั่วไป รวมทั้งการบวชสามเณร ส่วนพระอุโบสถซึ่งใช้สำหรับการบวชพระตามพระวินัยนั้นกลับเป็นอาคารมีความสำคัญเป็นอันดับสองหรือสามไป ส่วนในภาคกลางนั้นพระอุโบสถจะเป็นอาคารที่สำคัญและสง่างามที่สุด (แสง จันทรงาม, 2523 : 146-147)

ประเด็นเดียวกันนี้งานศึกษาของไพโรธ เลิศพิริยกุลม (2523 : 171-172) ที่ว่าสังคมชาวนาไทยกับพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น และมีมาแต่โบราณกาลมาแล้ว พุทธศาสนามีส่วนสำคัญในการพัฒนาคน และวัดเป็นแหล่งให้การศึกษาแก่ชาวบ้านมาเป็นเวลาหลายร้อยปี โดยเฉพาะวัดเป็นแหล่งให้การศึกษาแก่เยาวชนของชาวล้านนาไทยสืบมาจนเท่าทุกวันนี้

ประเพณีการบวชเณร หรือบวชลูกแก้วจะเป็นความนิยมที่มาจากพม่า หรือไม่ก็ตามสิ่งที่ปรากฏให้เห็นชัดเจนก็คือ พุทธศาสนาในล้านนาไทยมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการศึกษาก่อนของเยาวชนในล้านนาไทย ลูกชายของชาวล้านนา เมื่ออายุครบบวชเณรคือประมาณ 10 ปี ถึง 12 ปี พ่อแม่ก็จัดงานบวชให้ทันที งานบวชลูกแก้วนี้ เรียกกันว่า **ปอยน้อย** เมื่อบวชแล้วก็จะศึกษาเล่าเรียนอยู่ในวัดหลายปี เท่าที่นิยมกันเด็กชายจะบวชเณรอายุตั้งแต่ 12 ปี และอยู่ไปจนถึงอายุประมาณ 19 ปี จึงจะสึกออกมาเป็นน้อย และหลังจากนั้นไม่นานก็แต่งงาน ในช่วงที่เป็นเณรนั้นเด็กชายชาวล้านนาจะได้รับการศึกษา ดังนี้

1. เรียนอักขรวิธีของล้านนาไทยจนอ่านออกเขียนได้
 2. เรียนเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ตลอดจนตำนาน นิทาน และตำรา ต่าง ๆ ที่จารึกไว้ในใบลาน ซึ่งมีอยู่มากมายในวัด
 3. อบรมบ่มนิสัยเรื่องระเบียบวินัย กิริยามารยาทต่าง ๆ ซึ่งพระเป็นผู้ให้การอบรม
- สั่งสอน

จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนามีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการให้การศึกษาแก่เยาวชนในล้านนาไทยในอดีต เมื่อพิจารณาถึงจำนวนปีที่เยาวชนบวชอยู่นั้น เทียบได้กับการเรียนชั้นประถมศึกษาในปัจจุบันนี้เอง เราอาจสรุปได้ว่าพุทธศาสนาในล้านนาไทย ประเพณีการบวชลูกแก้ว และการให้ค่านิยมสูงในตัวผู้ที่เคยบวชเณรมาแล้วเป็นกลไกของสังคมชาวล้านนาไทย ที่กำหนดให้เด็กชายชาวล้านนาไทยเกือบทั้งหมดได้เข้ารับการศึกษาล่าเรียน อย่างน้อยก็จบชั้นประถมศึกษา ใช้เวลาเรียน 5-7 ปี ซึ่งก็พอเพียงแล้ว พุทธศาสนานับว่ามีบทบาทสำคัญที่สุดต่อการเรียนของเยาวชนในล้านนาไทย จนกระทั่งทุกวันนี้

และจากการศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่ในระบอบครั้งหลังของพุทธศตวรรษที่ 25 ของ ไช่มุก อุทยาวลี (2537 : สรุป) ที่ว่าระยะเวลาครั้งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นพัฒนาการของคณะสงฆ์เมืองเชียงใหม่ได้รับเอาแบบแผนทั้งด้านการ

ปกครอง และการศึกษาของคณะสงฆ์กรุงเทพฯ อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการปกครอง และการศึกษาที่เคยมีมาในอดีต ทั้งนี้ พุทธศาสนาและคณะสงฆ์ในสังคมล้านนาแต่อดีตมีบทบาทสำคัญในการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมการศึกษาของชาวล้านนา โดยเฉพาะการศึกษาด้านอักษรศาสตร์ การศึกษาเรื่องราวพุทธศาสนาตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นแขนงต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดในวัฒนธรรมเดียวกันคณะสงฆ์ยังมีแบบแผนการปกครองที่มีลักษณะเป็นไปตามจารีตของล้านนาเอง พัฒนาการของคณะสงฆ์เช่นนี้ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปราวทศวรรษ 2440 เป็นต้นมา เมื่อรัฐบาลสยามและคณะสงฆ์กรุงเทพฯ ได้เข้ามาจัดระเบียบการปกครอง และการศึกษาคณะสงฆ์เมืองเชียงใหม่ให้ เป็นไปตามแบบแผนเดียวกับคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร ซึ่งการเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของคณะสงฆ์นับ เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมดังกล่าว เป็นปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปัจจัยการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมล้านนาทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม อันเป็นผลมาจากพัฒนาการของล้านนาที่ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติสยาม

จะเห็นได้ว่าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นประเด็นหนึ่งที่สะท้อนให้เห็น ค่านิยมทางสังคมในอดีตและปัจจุบันที่สืบเนื่องจากวิถีชีวิตของท้องถิ่นที่เปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะ ความสัมพันธ์ต่อพระพุทธศาสนาของชาวล้านนา จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจถึงวิกฤตของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็นสาเหตุและผลกระทบของการลดลงของพระภิกษุและสามเณรผู้เป็นศาสนทายาท

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาวิกฤตของศาสนทายาทจากการลดลงของพระภิกษุและสามเณรในจังหวัดเชียงใหม่

1.4 ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

- 1.4.1 ได้ทราบวิกฤตของพระพุทธศาสนาจากการลดลงของพระภิกษุและสามเณรในจังหวัดเชียงใหม่
- 1.4.2 ได้ทราบสภาพปัญหาของศาสนทายาทในทางพระพุทธศาสนาเพื่อหาทางแก้ไขภาวะวิกฤตของการสร้างศาสนทายาทในจังหวัดเชียงใหม่

1.5 ขอบเขตและวิธีการวิจัย

1.5.1 ขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตของการวิจัย คือ ศึกษาสาเหตุและผลกระทบจากการลดลงของพระภิกษุและสามเณรในจังหวัดเชียงใหม่ อันเป็นเหตุที่ก่อให้เกิดวิกฤตทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงการแสวงหาแนวทางในการแก้ไขวิกฤตนั้น

1.5.2 ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะในเขตอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ รวม 14 ตำบล สาเหตุเพราะเขตอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่มีจำนวนวัดและจำนวนพระภิกษุและสามเณรที่จำวัดมากที่สุด เนื่องจากเป็นเขตเมืองที่เป็นศูนย์รวมแหล่งการศึกษาทั้งในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา และมีความหลากหลายเชิงโครงสร้างทางสังคมท้องถิ่น โดยแบ่งประชากรที่จะทำการศึกษาออกเป็น 3 กลุ่ม โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง คือ จากจำนวนวัดทั้งหมดในเขตอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ 127 วัด แบ่งเขตปกครองเป็นตำบล มีทั้งหมด 14 ตำบล มีเจ้าคณะตำบลเป็นผู้ปกครองใช้วิธีเจาะจงกลุ่มตัวอย่าง โดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก รวมจำนวน 180 รูป/คน ดังนี้

1. พระภิกษุ จำนวน 42 รูป

1.1 ผู้บริหารคณะสงฆ์ จำนวน 11 รูป

เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 1 รูป รองเจ้าคณะจังหวัด จำนวน 1 รูป เจ้าคณะอำเภอเมือง จำนวน 1 รูป และเจ้าคณะตำบลในเขตอำเภอเมือง 14 ตำบล เลือกมา 8 ตำบล

1.2 ผู้บริหารสถานศึกษาสงฆ์ จำนวน 9 รูป

ผู้บริหารสถานศึกษาสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองทั้งหมด จากโรงเรียนพระปริยัติธรรม (แผนกสามัญ) จำนวน 7 โรงเรียน และมหาวิทยาลัยสงฆ์ 2 สถาบัน

1.3 เจ้าอาวาสวัด (14 ตำบล เลือกมา 8 ตำบล สุ่มจากเขตเทศบาล 4 ตำบล และนอกเขตเทศบาล 4 ตำบล ๑ ละ 2 วัด ๑ ละ 1 รูป) จำนวน 16 รูป

1.4 พระภิกษุลูกวัด (14 ตำบล เลือกมา 8 ตำบล สุ่มจากเขตเทศบาล 4 ตำบล และนอกเขตเทศบาล 4 ตำบล ๑ ละ 2 วัด ๑ ละ 1 รูป) จำนวน 16 รูป

2. สามเณร (14 ตำบล เลือกมา 8 ตำบล สุ่มจากเขตเทศบาล 4 ตำบล และนอกเขตเทศบาล 4 ตำบล ๑ ละ 2 วัด ๑ ละ 3 รูป) จำนวน 48 รูป

3. ประชาชน จำนวน 80 คน

3.1 มัคทายก (14 ตำบล เลือกมา 8 ตำบล สุ่มจากเขตเทศบาล 4 ตำบล และนอกเขตเทศบาล 4 ตำบล ๑ ละ 2 วัด ๑ ละ 1 คน) จำนวน 16 คน

3.2 ผู้ปกครอง (14 ตำบล เลือกรมา 8 ตำบล สุ่มจากเขตเทศบาล 4 ตำบล และนอกเขตเทศบาล 4 ตำบล ๆ ละ 2 วัด ๆ ละ 2 คน) จำนวน 32 คน

3.3 เยาวชนอายุ 8-20 ปี (14 ตำบล เลือกรมา 8 ตำบล สุ่มจากเขตเทศบาล 4 ตำบล และนอกเขตเทศบาล 4 ตำบล ๆ ละ 2 วัด ๆ ละ 2 คน) จำนวน 32 คน

รวมทั้งสิ้น 180 รูป/คน

1.5.3 วิธีการดำเนินการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การศึกษาจากเอกสารและการศึกษาภาคสนาม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

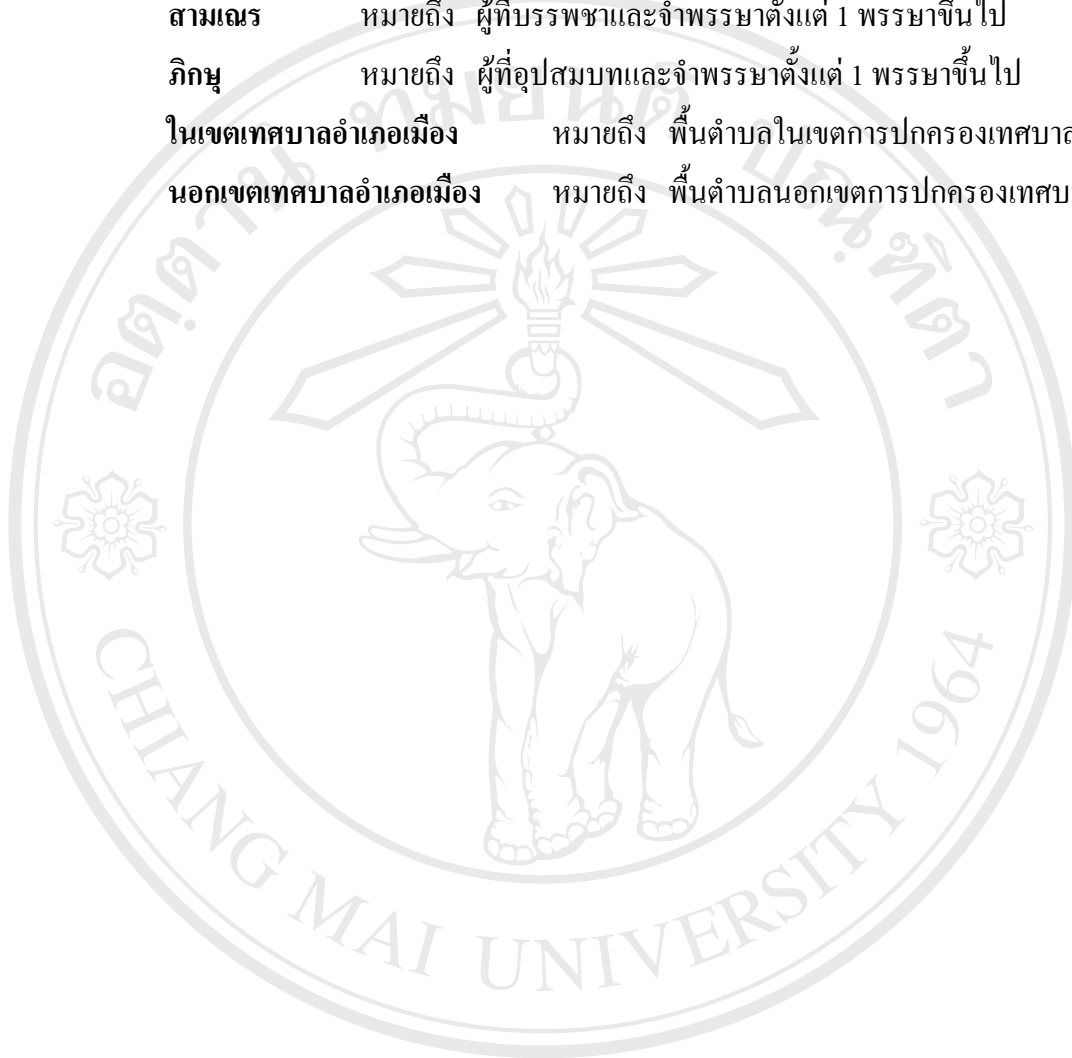
1. การศึกษาวิจัยจากเอกสาร ศึกษาและวิเคราะห์ วิกฤตของพระพุทธศาสนาจากการลดลงของจำนวนพระภิกษุและสามเณรในจังหวัดเชียงใหม่ ทางด้านเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ทั้งที่เป็นหนังสือ เอกสาร บทความรวมถึงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. การศึกษาวิจัยภาคสนาม ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก ถึงวิกฤตของพระพุทธศาสนาจากการลดลงของพระภิกษุและสามเณรในจังหวัดเชียงใหม่ จากกลุ่มตัวอย่างตามประเด็นที่ได้ตั้งไว้ในขอบเขตของการวิจัย นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์แล้วนำเสนอด้วยวิธีพรรณนา

1.6 สถานที่ดำเนินการวิจัย และรวบรวมข้อมูล

- 8.1 สำนักงานเจ้าคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่
- 8.2 สำนักงานกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม (แผนกสามัญ) กลุ่มที่ 5
- 8.3 สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 8.4 สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
- 8.5 หอสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
- 8.6 หอสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
- 8.7 หอสมุดคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 8.8 สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 8.9 วัดในเขตเมืองเชียงใหม่

1.7 นิยามศัพท์

วิกฤต	หมายถึง	สภาพการเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณ
สามเณร	หมายถึง	ผู้ที่บรรพชาและจำพรรษาตั้งแต่ 1 พรรษาขึ้นไป
ภิกษุ	หมายถึง	ผู้ที่อุปสมบทและจำพรรษาตั้งแต่ 1 พรรษาขึ้นไป
ในเขตเทศบาลอำเภอเมือง	หมายถึง	พื้นตำบลในเขตการปกครองเทศบาลเมือง
นอกเขตเทศบาลอำเภอเมือง	หมายถึง	พื้นตำบลนอกเขตการปกครองเทศบาลเมือง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright © by Chiang Mai University
 All rights reserved